

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

125:2. 2005

Redaktören har ordet

Hurudant är dagens historikers förhållande till källorna? Ger vi källorna vederbörlig uppmärksamhet? Behandlar vi dem för slappt? För att illustrera historikerns förhållande till källorna kan man, som den danske historikern Sebastian Olden-Jørgensen, använda bilder eller modeller. Olden-Jørgensen presenterar tre sådana: mästerdetektivs-, förhørsledar-, och vänskapsmodellen.¹

Mästerdetektiven undersöker vad som vid en första anblick kan te sig som förvirrande, motsägelsefulla och vilseledande spår. I kraft av sin skarpa iakttagelseförmåga, osvikliga logik, kombinationsförmåga och sitt aldrig slumrande kritiska sinne eliminerar hon eller han mödosamt men enträget de falska spåren ett efter ett, tills plötsligt ett meningsfullt mönster framträder, och hon eller han kan utbrista i ett "Elementärt, min käre Watson". Problemet med denna positivistiska modell är, framhåller Olden-Jørgensen, att de skarpa motsättningarna mellan äkta och falska spår respektive mellan före och efter det intellektuella genombrottet står i bjärt kontrast till hur det vanligen fungerar i forskningsvardagen, där insikterna oftast är betydligt mera trevande, tövande och gradvisa.

Förhørsledaren skyr inga medel utan placerar källorna på sträckbänken, där de avkrävs svar på de frågor historikern ställer. Är källorna motspänstiga och inte ger de svar historikern vill ha tar denne till grövre metoder. Pinan fortsätter tills historikern finner källans svaga punkt och kan sätta in den avgörande stöten; källan bryter då samman och ger historikern det efterfrågade, korrekta, svaret. Förhørsledarmodellen motsvarar den funktionella källsynen i renodlad form. Problemet med den är, menar Olden-Jørgensen, det samma som vid tredjegradsförhör i verkligheten, nämligen risken för framtingade falska bekännelser.

Den tredje modell Olden-Jørgensen skisserar är betydligt mera sympatisk men även den kan leda vilse. Relationen mellan historikern och dennes källor har här karaktären av ett personligt vänskapsförhållande. Källan är historikerns gode vän. Genom återkommande förtroliga samtal fördjupas vänskapen

1. Det följande utgår om inget annat anges från Sebastian Olden-Jørgensen, *Til kilderne! Introduktion til historisk kildekritik*, København 2001, s 43f. Olden-Jørgensen kallar de två första modellerna Sherlock Holmes-modellen och Gestapo-modellen. Sistnämnda namn finner jag stötande varför jag bytt ut det.

och historikern lär sig allt mer om sin vän. Förtroligheten blir till sist så stor att vännen avslöjar sina innersta hemligheter. Olden-Jørgensen påpekar att faran med denna modell, som motsvarar den hermeneutiska metoden, är densamma som med vardagens små förälskelser: man förlorar lätt den kritiska distansen.

Vi kan väl alla känna igen oss i Olden-Jørgensens bilder. Likt Sherlock Holmes har vi erfarit den euforiska känsla som infinner sig när den sista pusselbiten, den som skapar sammanhang och mening, faller på plats. Vi har genom att ställa den rätta frågan tvingat källor att tala och genom långvarigt och nära umgänge med källor avlockat dem deras hemligheter. I vår praktik växlar vi hela tiden mellan de olika förhållningssätten. Centralt i denna praktik står källkritiken. Eller gör den det? På senare år förefaller det som att källkritiken har fått maka på sig. Allt fler historiker använder källor ur kvarleveaspekten och de källkritiska resonemangen, om de över huvud taget förs, tenderar att ges allt mindre utrymme i avhandlingar. Vad beror denna utveckling på? Är den en följd av "vändningen mot språket" eller är poststrukturalismen bara en behändig syndabock? Behöver källkritiken moderniseras, uppdateras, rent av vidgas? Är källkritiken ett uttryck för sunt förnuft? Är den en förutsättning för historikernas sanningsanspråk? Hur skall vi förhålla oss till sanningskravet? Har det rentav blivit dags att utmönstra det ur historievetenskapen?

Dessa och många andra frågor diskuteras i föreliggande temahäfte, ägnat källkritiken. Häftet inleds med en text av Göran B Nilsson i vilken denne tar sig an övriga bidrag. Nilssons artikel skall inte ses som facit. Istället är den tänkt att ge perspektiv och sammanhang och därigenom ytterligare fördjupning. Göran B Nilsson följs av en annan nestor på källkritikens område, nämligen Rolf Torstendahl, som kritiserar den källkritiska fundamentalismen, betonar att källkritiken visserligen är viktig men att den blott är en metod bland många, utmönstrar sanningsbegreppet ur historievetenskapen och konstaterar att ingen blir en bra forskare med enbart metod; bara i kombination med optimumnormer blir metoderna fruktbringande. Torstendahl följs i sin tur av Arne Jarrick. Han slår, precis som Göran B Nilsson, såväl ett slag för sanningsbegreppet som argumenterar för att källkritiken både behöver avdramatiseras och skärpas; all eller nästan all den information vi använder oss av om det förflutna måste, hävdar Jarrick, betraktas som berättande källor. Ingenting kan undandras från källkritik.

Jarricks syn på sanningsbegreppet delas inte av Roddy Nilsson, som i likhet med Torstendahl vill utmönstra detta ur historievetenskapen. Historikerna

bör, menar Roddy Nilsson, ägna sig åt att skapa meningsfulla berättelser om det förflutna istället för att försöka legitimera sin verksamhet med hänvisningar till sökandet efter sanningen. Vidare varnar han för att betrakta källkritiken som ett uttryck för sunt förnuft. Han avslutar sitt bidrag med en uppmaning till poststrukturalistiskt influerade historiker och deras kritiker att gräva ner stridsyxan.

Maria Ågren diskuterar, precis som Jarrick, hur de källkritiska insikterna kan omformuleras så att deras betydelse på nytt blir uppenbar. Hon menar, i linje med Roddy Nilsson men utifrån andra utgångspunkter, att det är problematiskt att källkritiken fått karaktär av sunt förnuft eller tyst kunskap. För att råda bot på problemet och göra den tysta kunskapen manifest och därigenom överförbar introducerar hon begreppen trovärdighet, synlighet och vikt. I begreppet trovärdighet rymms den traditionella källkritiken. Synlighet handlar om vad som syns i källorna och varför och vikt handlar om representativitet. Ågren slår avslutningsvis ett slag för självkritiken; historikern bör hela tiden reflektera över sin praktik.

Eva Blomberg behandlar i sitt bidrag bilder och hur dessa kan användas i historisk forskning. Hon argumenterar för att historiker som vill arbeta med bilder och kombinationen bild och text måste skaffa sig ett sätt att se och lära sig att systematisera det de ser. Blomberg menar att det är oprelmatiskt att tillämpa den traditionella källkritiken vid bildanalys men konstaterar samtidigt att källkritiken behöver utvidgas för att möta de speciella krav som analysen av bilder ställer. Temanumrets sista artikel är skriven av Auður Magnúsdóttir. Hon ställer frågan om svenska historiker betraktar medeltidshistoria som riktig historia och diskuterar källkritikens betydelse för medeltidshistorieforskningens kräftgång.

Häftet rymmer också en debattartikel, signerad Lennart Schön. Denne bemöter Magnus Lindmarks och Peter Vikströms kritik av idén att svensk ekonomisk historia kan ses som ett cykliskt förlopp och frågar vem det egentligen är som är ute och cyklar.

Häftets översikt är denna gång författad av en runolog, Magnus Källström, och är en synnerligen matnyttig kritisk genomgång av källpublikationerna för svenska runtexter. Häftet rymmer också i vanlig ordning opponenter recensioner av avhandlingar samt kortare recensioner.